

*Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Sztuk Pięknych*

ORCID: 0000-0003-3055-1009

Ulrich Schaaf*

Prefabrykowana przez firmę Christoph & Unmack dawna willa Waltera Hentschela na ul. Chopina 25 we Wrocławiu. Historia budowy i technika budowlana w świetle badań architektonicznych

Słowa kluczowe: Christoph & Unmack, prefabrykacja domów drewnianych, Wrocław, willa Waltera Hentschela

Keywords: Christoph & Unmack, prefabrication of wooden houses, Wrocław, Walter Hentschel's villa

Wstęp

Firma Christoph & Unmack była od końca XIX do połowy XX wieku najbardziej znaczącym przedsiębiorstwem niemieckim o randze międzynarodowej, zajmującym się prefabrykacją budowli drewnianych o różnych funkcjach. Założono ją w 1882 roku celem produkcji przenośnych baraków wojskowych

* dr hab. inż. arch. Ulrich Schaaf, prof. UMK, kierownik katedry Konserwatorstwa na Wydziale Sztuk Pięknych UMK w Toruniu, zajmuje się tematyką związaną z organizacją i technikami budownictwa, specjalizuje się w badaniach historyczno-architektonicznych obiektów zabytkowych.

według patentu Johanna Gerharda Doeckera. W 1887 roku firma otrzymała duże zlecenie pruskiego Ministerstwa Wojny na produkcję przenośnych baraków/lazaretów i przeniosła swoją siedzibę do miejscowości Niesky na terenie Górnych Łużyc. W końcu XIX wieku Christoph & Unmack poszerzyła swoją ofertę o domy wiejskie i rodzinne w konstrukcji taflowej i wieńcowej, a w 1919 roku rozpoczęła w Niesky budowę osiedli wzorcowych domów prefabrykowanych. Jedną z form promocji i wzmacniania marki firmy było zatrudnianie znamienitych architektów rozpoznawalnych na rynku niemieckim. Po pierwszej wojnie światowej firma współpracowała z takimi znanymi architektami jak np. Albin Müller, Henry van de Velde i Hans Scharoun. Hansa Poelziga powołano w 1926 roku nawet do rady nadzorczej, a Konrad Wachsmann został głównym architektem produkcji budowli drewnianych. Podczas drugiej wojny światowej przedsiębiorstwo produkowało przede wszystkim przenośne baraki. W 1949 roku wstrzymano produkcję¹.

Prefabrykowane budowle drewniane wykonywano w trzech zasadniczych konstrukcjach: szkieletowej, taflowej i wieńcowej². Oferta prefabrykacji budowli drewnianych była bardzo szeroka, obejmowała nie tylko wspomniane obiekty mieszkalne i wojskowe, ale także między innymi przedszkola i szkoły, hale przemysłowe, sportowe i wystawiennicze, domy modlitwy, kaplice i kościoły, restauracje i wieże radiowe³.

¹ Na temat firmy Christoph & Unmack, por. m.in.: H. Wurm, *Die Industrialisierung des Holzbaues: Christoph und Unmack*, „Tradition. Zeitschrift für Firmengeschichte und Unternehmerbiographie” 1969 r., R. 14, z. 3/4, s. 198–211; J. Tomlow, *Konrad Wachsmann’s use of log building traditions in Modern Architecture. Wood housings of the Christoph & Unmack firm (Niesky, Saksony)*, „Preservation technology DOCOMOMO-Dossier 4, Wood and Modern Movement” 2000, s. 46–53; W. Rug, *Lebensdauer von Holzhäusern am Beispiel von Christoph & Unmack, Niesky*, „Wissenschaftliche Berichte Hochschule Zittau/Görlitz” 2006, H. 90, s. 1–23; *Holzbauten der Moderne. Die Entwicklung des Industriellen Holzbaus*, red. C. Wieltsch, Dresden 2015; W. Rug, *Innovation im Holzbau. Der Holzhallenbau der Firma Christoph und Unmack/Niesky*, „Bautechnik” 2016, Jg. 93, H. 11, s. 844–850; K. Wieczorek, *Kościół ewangelicki z Bytomia-Bobrka. Wybrane problemy konserwatorskie w obiekcie o charakterze tymczasowym wykonany z materiałów nietrwałych i nie typowych*, „Rocznik Muzeum Górnoląaski Park Etnograficzny w Chorzowie” 2017, t. 5, s. 177–195; K. Wenzel, *Die Fabrik als Möglichkeitshorizont, Christoph & Unmack und die Architektur des Neuen Bauens*, [w:] *Nicht nur Bauhaus. Netzwerke der Moderne in Mitteleuropa/Not Just Bauhaus. Networks of Modernity in Central Europe*, red. B. Stoertkuhl, R. Makala, Berlin, München, Boston 2020, s. 326–347; W latach 1945–1949 prefabrykowano domy drewniane w ramach reparacji wojennych, m.in. dla Osiedla Przyjaźń w Warszawie; por.: L. Lipska, *Osiedle Przyjaźń*, Warszawa 2021. Szerzej na temat historii prefabrykacji w Niemczech; por.: K. Jungmanns, *Das Haus für alle. Zur Geschichte der Vorfertigung in Deutschland*, Berlin 1994.

² *Holzbauten der Moderne...*, s. 166–183.

³ Ofertę tę dobrze ilustruje prospekt reklamowy firmy pod hasłem „Sie äußern Ihre Wünsche / Wir entwerfen, kalkulieren und führen aus” (Państwo wyrażają swoje życzenie/ My projektujemy, kalkulujemy i wykonujemy); *Holzbauten der Moderne...*, s. 86–87; Szcze-

Il. 1. Wrocław, dawna willa Waltera Hentschela na ul. Chopina 25 z 1924 r., widok od strony południowo-zachodniej, stan obecny (fot. G. Grajewski, 2024)

Jednym z prefabrykowanych przez Christoph & Unmack drewnianych domów mieszkalnych jest willa kupca Waltera Hentschela przy ul. Chopina 25 (dawniej Leerbeutelstraße 25) na osiedlu Zalesie we Wrocławiu (il. 1). Wspomniano o niej wprawdzie już w różnych publikacjach⁴, ale nigdy nie była ona obiektem głębszych badań historyczno-architektonicznych. Willa przetrwała drugą wojnę światową, ale uległa częściowemu zniszczeniu w wyniku pożaru w 2018 roku, odsłaniając tym samym w wielu miejscach konstrukcję ścian i stropów. To zdarzenie oraz obecny pustostan stworzyły możliwość

gólnie liczne katalogi zostały wydane przez firmę odnośnie budownictwa mieszkalnego; por. m.in.: Christoph & Unmack AG, *Nordische Blockhäuser*, katalog XIII, po 1918; Christoph & Unmack AG, *Deutsche Holzhäuser*, katalog XXII, około 1922; Christoph & Unmack AG, *Deutsche Holzhäuser*, katalog XXIII, około 1926; Christoph & Unmack AG, *Nordische Blockhäuser*, katalog XVI, około 1928; Christoph & Unmack AG, *Nordische Blockhäuser*, katalog XVII, około 1930; Christoph & Unmack AG, *Nordische Blockhäuser*, katalog XVIII, około 1934.

⁴ Zob. m.in.: *Leksykon architektury Wrocławia*, red. R. Eysymontt, J. Ilkosz, A. Tomaszewicz, J. Urbaniak, Wrocław 2011, s. 743–744, hasło oprac. B. Stoertkuhl, J. Olesińska; *Wrocławska działalność architektoniczna Baugeschäft Simon Halfpaap w latach 1904–194*, praca doktorska napisana pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Krystyny Kirschke, prof. uczelni, Wrocław 2022, s. 99–100 oraz karta obiektu na s. 329.

szczegółowej analizy zastanej materialnej substancji. Analizę przeprowadzono pod dwoma głównymi aspektami: dziejów budowy oraz zastosowanej do prefabrykacji konstrukcji wieńcowej techniki budowlanej⁵. Wyniki badań scharakteryzowano poniżej, poprzedzając je wprowadzającym opisem willi.

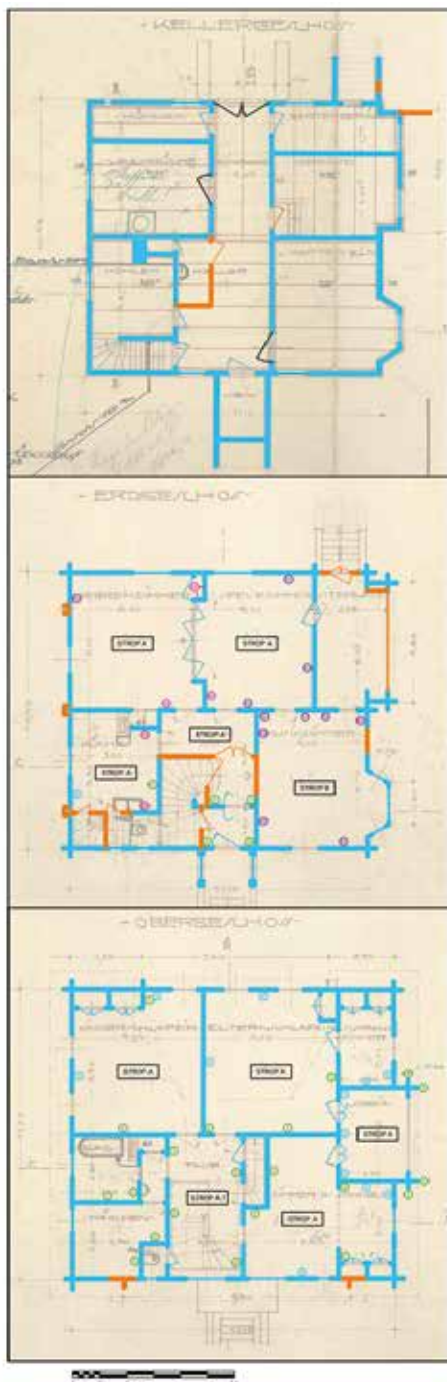
Opis

Willa Waltera Hentschela powstała na planie zbliżonym do kwadratu, z zasadniczym podziałem na dwa trakty, przedni (zachodni, przylegający do ul. Chopina) i tylny (wschodni), podzielone ścianami poprzecznymi względem traktów na pomieszczenia (il. 2 a–b). Budynek jest czterokondygnacyjny, składa się z piwnicy na poziomie ziemi, drugiej kondygnacji pełnej, trzeciej kondygnacji ze ścianą kolankową oraz czwartej kondygnacji (poddaszem) znajdującej się bezpośrednio pod stromym dachem. Trzecią i czwartą kondygnację wieńczy dach wielopołaciowy. Bryła jest rozczłonkowana nadwieszeniem kondygnacji, gankiem, wykuszem, dwoma loggiami oraz szczytami i lukarną.

Elewacja zachodnia z głównym wejściem, poprzedzona schodami i gankiem drewnianym na poziomie drugiej kondygnacji oraz szerokim szczytem obejmującym ostatnie dwie kondygnacje; elewacja wschodnia z wyjściem do piwnicy na pierwszej oraz do dawnej łodzi na drugiej kondygnacji i z szeroką lukarną na trzeciej kondygnacji. Elewacja południowa jest bardziej rozczłonkowana niż pozostałe elewacje, z asymetrycznie zlokalizowanym wykuszem sięgającym przez dwie dolne kondygnacje, dawną loggią na drugiej kondygnacji oraz szczytem obejmującym dwie ostatnie kondygnacje z centralnie umieszczoną loggią na poziomie trzeciej kondygnacji. Elewacja północna ma identyczny obrys co południowa, ale jest bardziej „spłaszczona”, bez wystających, względnie cofniętych, form architektonicznych. We wszystkich elewacjach rozmieszczono otwory okienne z okiennicami o różnych formach i wielkościach, częściowo symetrycznie, częściowo asymetrycznie.

We wnętrzu prawie centralnie umieszczony hol, wokół którego zorganizowano, uwzględniając kierunki świata, na pierwszej kondygnacji pomieszczenie gospodarcze, na drugiej kondygnacji: kuchnię, pokój panów (Herrenzimmer), jadalnię oraz pokój muzyczny (Musikzimmer), oba przylegające do pierwotniej otwartej loggii (Sitzplatz), oraz na trzeciej kondygnacji: pokój dla służby (Mädchenzimmer), łazienkę, pokój sypialny dla dzieci, pokój sypialny

⁵ Pragnę w tym miejscu bardzo podziękować obecnemu właścicielowi za udostępnienie willi.

Il. 2a.
Wrocław, dawna willa Waltera
Hentschela na ul. Chopina 25
z 1924 r., rzuty, projekt budowlany
z naniesionym nawarstwieniem, kolor
niebieski: konstrukcja pierwotna, kolor
pomarańczowy: wtórne zmiany (oprac.
U. Schaaf)

Il. 2b. Wrocław, dawna willa Waltera Henschela na ul. Chopina 25 z 1924, widoki, projekt budowlany z naniesionym nawarstwieniem, kolor niebieski: konstrukcja pierwotna, kolor pomarańczowy: wtórne zmiany (oprac. U. Schaaf)

dla rodziców (z odrębnym pokojem na ubrania – Schrankzimmer), pokój dla synów, oba ostatnie z dostępnym do loggii. Na poddaszu wyodrębniono jedynie jedno pomieszczenie.

Dzieje budowy

Projekt budowy domu jednorodzinnego o konstrukcji wieńcowej dla Waltera Henschela na ul. Chopina 25, zachowany w zbiorach Archiwum Budowlanego Miasta Wrocławia, opracowywano we Wrocławiu/Niesky w 1924 roku (zob. il. 2 a–b). Tabelka opisowa na projekcie informuje o uczestnikach jego realizacji: Jako inwestora budowlanego wymienia się kupca Waltera Henschela, jako architekta nadzorującego – mistrza murarskiego Eugena Halfpaapa, jako wykonawcę masywnej piwnicy (Unterbau) – firmę budowlaną Simon & Hal-

fpaap, a jako wykonawcę konstrukcji drewnianej – spółkę akcyjną Christoph & Unmack. Pieczętka policji budowlanej pozwalająca na realizację przedłożonego projektu nosi datę 24 kwietnia 1924 roku⁶.

Projekt budowlany, niestety, nie wymienia jego autora. Skoro wykonawcą konstrukcji drewnianej była firma Christoph & Unmack, można przypuszczać, że projekt powstał w pracowni projektowej spółki akcyjnej⁷. Podpis w rubryce wykonawca konstrukcji drewnianej (Ausführung d. Holzkonstruktion) w tabelce opisowej być może pochodzi od Architekta Hansa Nietera (1897-1962), który pracował od 1920 roku w firmie Christoph & Unmack; jest to jednak jedynie niepotwierdzone przypuszczenie⁸.

Realizacja projektu nastąpiła w błyskawicznym tempie, o czym informuje pismo z podziękowaniami Waltera Hentschela dla firmy Christoph & Unmack z 31 maja 1924 roku. Hentschel podaje w nim, że 12 maja przybyła, zgodnie z kontraktem, do Wrocławia sześciuosobowa kolumna monterów, która ustawiła całą konstrukcję wieńcową do 17 maja, kiedy zawieszono wiechę. Montaż całej prefabrykowanej wcześniej konstrukcji wieńcowej łącznie z drzwiami, oknami, podłogami oraz wieżbą dachową, ale bez pokrycia, trwał więc tylko 5 dni⁹. Nie wiadomo, jaką cenę dokładnie zapłacił Walter Hentschel firmie Christoph & Unmack za swój dom jednorodzinny, ale wiadomo, że firma rozliczała się według wagi. Cena za 1 kg drewnianej konstrukcji wynosiła w 1925 roku około 0,4 marki Rzeszy¹⁰.

Jednak już wcześniej firma budowlana S&H musiała wykonać masywne fundamenty i mury piwniczne, na których opiera się cała powyższa konstrukcja wieńcowa, łącznie ze stropem drewnianym nad piwnicą. Prawdopodobnie prowadziła ona poza fundamentami i murami także wszystkie inne prace

⁶ Archiwum Budowlane Miasta Wrocławia,teczka: T 2603. Bardzo dziękuję pracownikom archiwum za udostępnienie skanu teczki.

⁷ Zgodnie z informacją z Museum Niesky – Konrad-Wachsmann-Haus archiwum firmowe Christoph & Unmack zaginęło podczas II wojny światowej, co nie pozwala na konkretne ustalenie autorów poszczególnych projektów powstałych w pracowni firmy projektowej. Muzeum podaje ponadto, że z reguły nie wymieniono nazwisk architektów i inżynierów na projektach opracowanych w firmowej pracowni projektowej.

⁸ Za tę informację bardzo dziękuję panu dr. Janowi Bergmannowi-Ahlswedowi z Museum Niesky – Konrad-Wachsmann-Haus.

⁹ Za kopię drukowanego przez Christoph & Unmack pisma dziękczynnego dziękuję Museum Niesky – Konrad-Wachsmann-Haus. W różnych katalogach Christoph & Unmack podaje, że montaż domu jednorodzinnego średniej wielkości o konstrukcji wieńcowej zajmuje około 6 dni roboczych; por. m.in.: Christoph & Unmack, *Blockhäuser...*, katalog XVII, s. XI.

¹⁰ Christoph & Unmack, *Blockhäuser...*, katalog XIV, b.n.s.

na miejscu budowy, które nie były bezpośrednio związane z prefabrykacją konstrukcji wieńcowej, stropów, więźby dachowej okien i drzwi¹¹.

W kolejnym piśmie z podziękowaniami, datowanym na 25 listopada 1924 roku, Hentschel pochwalił suchy i ciepły klimat w swoim domu o konstrukcji wieńcowej (co ciekawe w liście wymienił takie choroby jak ischias i reumatyzm, które dokuczają sąsiadom w domu murowanym)¹². Informacja ta pozwala wnioskować, że w tym czasie dom Waltera Hentschela był już w całości gotowy i zamieszkiwany¹³.

Zarówno studium źródeł, jak i analiza zastanej materialnej substancji dowodzą, że willa Hentschela przetrwała w dużej mierze okres od jej budowy w 1924 roku do czasów współczesnych bez większych zmian. Niektóre z tych zmian można dokładnie datować, inne można tylko wymienić. Z przetrwałych projektów budowlanych wynika, że w 1931 roku urządzono małą izbę na nieużytkowym dotąd poddaszu, a w 1934 roku firma Wilhelma Johna podłączyła dom do publicznej kanalizacji¹⁴. Według karty ewidencji zabytków architektury i budownictwa z 1991 r. w budynku wymieniono pokrycie dachowe, a ponadto otynkowano na parterze ściany drewniane¹⁵.

Loggię przylegającą na parterze do jadalni i pokoju muzycznego zamknięto wtórnie, montując drzwi od strony wschodniej domu oraz okna od strony południowej. W tej samej elewacji zlikwidowano w obrębie pokoju muzycz-

¹¹ Do tych prac należą m.in. jeszcze: transport prefabrykowanej konstrukcji drewnianej ze stacji odbiorczej na plac budowy, wykonanie schodów zewnętrznych i kominów, ustawienie rusztowań zgodnie z przepisami urzędowymi, wykonanie pokrycia dachowego łącznie z rynnami i rurami spustowymi, wykonanie instalacji elektrycznej, wodnej i kanalizacyjnej łącznie z sanitariatami, napełnienie ślepych podłóg stropów, malowanie wewnętrzne i zewnętrzne, przyłącze instalacji; Christoph & Unmack, *Wohnhäuser*, katalog XVIII, s. 7. Za dodatkową opłatą w wysokości 5% sumy faktury Firma Christoph & Unmack oferowała także nadzór nad tymi dodatkowymi pracami; Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XVII, s. 64.

¹² Także za kopię drugiego drukowanego przez Christoph & Unmack pisma dziękczynnego dziękuję Museum Niesky – Konrad-Wachsmann-Haus.

¹³ Wykończenie wnętrza (Innenausbau) domu mieszkalnego o przeciętnej wielkości zajmowało normalnie około 2-3 tygodni, czas wykonania stanu surowego i wykończenia wnętrza w całości około 4 tygodni i to niezależnie od warunków pogodowych; Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XVII, s. XI; Taki krótki termin montażu wymagał bardzo dobrej koordynacji czasowej wszystkich specjalistów (Gewerke), gdyż wykończenie mogło nastąpić częściowo dopiero po ich zakończeniu; Christoph & Unmack, *Wohnhäuser*, katalog XVIII, s. 7. Natomiast w całkowitym bilansie czasowym należy jeszcze uwzględnić okres prefabrykacji oraz obligatoryjnego próbnego montażu celem kontroli jakościowej w hali produkcyjnej; *Holzbauten der Moderne...*, s. 107.

¹⁴ *Archiwum Budowlane Miasta Wrocławia*, teczka T 2603.

¹⁵ Karta ewidencji zabytków architektury i budownictwa, dom jednorodzinny, Wrocław, ul. F. Chopina 25, oprac. B. Uszałowicz-Piąty, 1996, https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-278167/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_02_EN.232400/1, [dostęp: 26.06.2023].

nego stolarkę okienną i okiennice oraz zamknięto otwór balami. Po stronie północnej podparto wtórnie konstrukcję piętra trzema stalowymi ceownikami odprowadzającymi obciążenie piętra bezpośrednio na mur masywnej piwnicy. W elewacji zachodniej wymieniono fragmenty bali w obrębie dawnej toalety na parterze oraz w obrębie pokoju dla służącej i dla syna na piętrze. Do narożnika południowo-wschodniego domu dobudowano garaż.

We wnętrzu obudowano na parterze zarówno schody prowadzące z piwnicy do kuchni na parterze, jak i schody prowadzące z parteru na piętro. Dodatkowo zamknięto dawną komunikację między przedpokojem i pokojem muzycznym. Ponadto przebudowano na parterze toaletę przylegającą do kuchni na łazienkę.

Największa i równocześnie ostatnia utrata pierwotnej substancji jest związana z pożarem w końcu 2018 roku, który zniszczył nie tylko duże fragmenty dachu, ale i także wiele elementów wykończeniowych na niższych kondygnacjach. Po prowizorycznym zabezpieczeniu po pożarze dawna willa Waltera Hentschela czeka do dzisiaj na naprawę.

Technika budowlana prefabrykowanej konstrukcji drewnianej

Analiza techniki budowlanej obejmowała następujące wybrane aspekty: 1. konstrukcja i wykończenia ścian wieńcowych z bali parteru i piętra, 2. konstrukcja stropów nad piwnicą, parterem i piętrem, 3. więźba dachowa, 4. drzwi, okna, okiennice i żaluzje, schody i inne elementy wykończeniowe¹⁶. Zagadnienie to jest poniżej bliżej scharakteryzowane.

Konstrukcja i wykończenia ścian wieńcowych z bali na poziomie parteru i piętra

Badania architektoniczne wykazały, że stosowano ściany wieńcowe, które częściowo wykończono dodatkową wewnętrzną okładziną w różnych wariantach.

Podstawowa konstrukcja nośna – wieńcowa – wykonana została z drewna iglastego. Poszczególne bale ustawione na sztorc mają grubość około 70 mm oraz wysokość około 230 mm (il. 3). Są to w dużej mierze półdrzewa zawierające dużą ilość twardego rdzenia. Rdzeń jest w takim przypadku skierowany na zewnątrz, dzięki czemu uniknięto pęknięć rdzeniowych widocznych od tej

¹⁶ W badaniach nie brano pod uwagę elementów wykończeniowych nie prefabrykowanych przez Christoph & Unmack – tj. instalacje i rynny, ale wstępne oględziny pozwalają wnioskować, że przetrwały one w niemałym stopniu do dnia dzisiejszego.

Il. 3.

Wrocław, dawna willa Waltera Hentschela na ul. Chopina 25 z 1924, konstrukcja nośna ścian z bali (fot. U. Schaaf, 2022)

strony. Każdy bal jest z obu stron obrobiony na gładko strugarką maszynową z lekko fazowanymi krawędziami, co po montażu ścian podkreśla poziomy układ bali w elewacjach.

Najniższy poziomy element ściany wieńcowej, czyli podwalina, to kwadratowy krawędziak wykonany ze struganego całego drzewa lub drzewa krzyżowego. Wystająca przed zewnętrzne lico bali część podwaliny jest fazowana, żeby woda deszczowa szybciej spływała.

Poszczególne bale połączono ze sobą na pióro i wpust. Dodatkowe zabezpieczenie przed skręcaniem się pojedynczych bali stanowią dyble rozmieszczone mniej więcej w odległości około 1250 mm¹⁷. Mają one średnicę około 20 mm i wchodzą we wcześniej wwiercone w bale otwory o głębokości około 40 mm. Przy wydłużeniu bala użyto zwidłowania. Podwaliny z balami połączono wyłącznie za pomocą dybli. Jak podkreślała firma Christop & Unmack w katalogach domów mieszkalnych, obciążenie bali ścian przez

¹⁷ Z powodu szczelności połączenia między balami odległość tę udało się uchwycić jedynie w dwóch miejscach w obrębie spalonych ścian piętra.

Il. 4.
Wrocław, dawna willa Waltera
Hentschela na ul. Chopina 25 z 1924,
połączenie bali na obłap w narożniku
z ostatkami (fot. U. Schaaf, 2022)

stropy, więźbę dachową, pokrycie, mebli itd. gwarantowało absolutną szczelność ścian¹⁸.

W narożach połączono poszczególne bale ze sobą na obłap z ostatkami, których wymiar zwiększa się ku górze, co wzmacnia efekt plastyczności bryły. Są one zakończone albo prosto, albo w postaci ćwierć koła, albo skośnie pod kątem 45° (il. 4).

W przypadku, gdzie jedna ściana wieńcowa przechodzi, a druga tylko dochodzi, w ścianie przechodzącej wyrobiono pionową pazę o kształcie jaskółczego ogona, w którą wchodzi bala ściany dochodzącej z czopem o takim samym kształcie na końcu każdego bala. Kształt ten zabezpiecza to połączenie przed rozsuwaniem się i tym samym ściana dochodząca zabezpiecza przechodzącą przed wypaczeniem się.

Długie ściany wieńcowe wzmocniono dodatkowo pionowymi krawędziami. W związku z tym, że drewno pracuje w wyniku zmieniających się warunków temperaturowych i wilgotnościowych w poprzek włókien bardziej niż

¹⁸ Zob. m.in. Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XVII, s. VII; *Holzbauten der Moderne...*, s. 168.

Il. 5.

Wrocław, dawna willa Waltera Hentschela na ul. Chopina 25 z 1924, ściana z bali z wewnętrzną okładziną z desek, detal konstrukcji (fot. U. Schaaf, 2022)

wzdłuż włókien, zastosowano przy połączeniu bali z krawędziakami złącza śrubowe z podkładkami z otworami nie okrągłymi, lecz podłużnymi. Połączenie to pozwala na różniącą się pracę poziomych bali i pionowych krawędziaków i zabezpiecza tym samym ściany wieńcowe przed powstaniem szczelin lub wyrzuteń.

Proste ściany wieńcowe, czyli ściany wykonane wyłącznie z bali, znalazły zastosowanie na parterze w obrębie wiatrołapu oraz przy ścianie oddzielającej hol od kuchni¹⁹. Natomiast na piętrze wykonano większość wewnętrznych ścian działowych w tej konstrukcji.

Obok takiego prostego rozwiązania użyto także ścian wieńcowych z bali z wewnętrzną okładziną. Występuje ona, jak wyżej wspomniano, w różnych wariantach. W pierwszym wariantcie na ścianę z poziomych bali nałożono surową papę (Rohpappe)²⁰, którą przymocowano pionową listewką 30x40 mm wkrętami do drewna (il. 5). Ponownie zastosowano przy tym połączeniu

¹⁹ Ściany zewnętrzne loggii na parterze, określone w projekcie jako „Sitzplatz”, były pierwotnie prawdopodobnie także wykonane jedynie jako proste wieńcowe z bali. Brak dostępu nie pozwolił na szczegółowe badanie tych ścian.

²⁰ Masa papiernicza nie nasączona masą asfaltową lub smołą.

podkładkę o podłużnym otworze, pozwalającym na swobodną i różniącą się pracę drewna w poprzek i wzdłuż włókien. Do listewek przybito z kolei deski z drewna iglastego o grubości około 25 mm i wysokości około 160 mm z lekko fazowanymi krawędziami podkreślającymi jak w przypadku głównych bali, poziomy układ desek. Są one połączone ze sobą na pióro i wpust. Nie sięgają bezpośrednio do stropów, lecz kończą się nieco niżej, a pozostała fuga pozwala na swobodną pracę drewna. Wariant ten można spotkać jedynie w przypadku ścian zewnętrznych, na parterze w obrębie kuchni oraz na całym piętrze.

W drugim wariantcie ścianę wieńcową z poziomych bali najpierw obłożono surową papą, a następnie nałożono poziome listewki o przekroju około 30x35 mm. Listewki te przymocowano do bali żelaznymi kątownikami w taki sposób, że jedno ramię kątownika wchodzi pod kątem prostym w bal, a drugie ramię kątownika – okrągłe, o długości około 60 mm i skierowane równoległe w odległości około 20 mm do ściany – przechodzi przez listewkę. Na listewkach przymocowano z kolei gotowe już drewniane tafle o konstrukcji płycinowo-ramowej (il. 6)²¹. W zastosowaniu kątowników do przymocowania listewek ponownie uwidacznia się uwzględnienie różniącej się pracy drewna w poprzek i wzdłuż włókien. Okładzina może występować tylko po jednej stronie lub po obu stronach ścian wieńcowych z bali. Wariant ten zastosowano jedynie na parterze w przypadku ścian obwodowych oraz części ścian działowych²².

Firma Christoph & Umack w swoich katalogach projektów domów mieszkalnych wykonanych w konstrukcji wieńcowej z bali o grubości 7 cm podkreślała dobre właściwości izolacji cieplnej tego rozwiązania. Podała między innymi, że wariant bez dodatkowej okładziny ma o 40%, a z okładziną nawet o 50% lepszą ochronę cieplną od obustronnie otynkowanego muru

²¹ Na tafle te nałożono trzcinę, gęstą siatkę drucianą oraz tynk. Wydaje się jednak, że nie jest to rozwiązanie pierwotne, lecz wtórne, być może związane ze wspomnianym w karcie ewidencji zabytków wtórnym otynkowaniem ścian parteru – por. Karta ewidencji zabytków architektury i budownictwa, dom jednorodzinny, Wrocław, ul. F. Chopina 25.

²² Występuje jeszcze wariant, w którym najpierw do ściany wieńcowej przybito gwoździemi trzcinę, a następnie owinięto je drutem. Na końcu obrzucono całość tynkiem. Rozwiązanie to występuje jedynie w wewnętrznych ścianach działowych na parterze, między kuchnią i pokojem panów, między pokojem panów i jadalnią oraz między kuchnią i dawną toaletą. Brak surowej papy między drewnianą okładziną i trzcina, powszechnie stosowaną zarówno w konstrukcji innych ścian, jak i stropów, pozwala na wstępny wniosek, że ten wariant powstał także w wyniku wtórnych zmian. Być może chodzi tu również o wtórne otynkowanie ściany parteru, o którym wspomniano w karcie ewidencji zabytków architektury i budownictwa – por. Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, dom jednorodzinny, Wrocław, ul. F. Chopina 25.

Il. 6. Wrocław, dawna willa Waltera Hentschela na ul. Chopina 25 z 1924, ściana z bali z wewnętrzną okładziną z taflí o konstrukcji ramowo-płycinowej (fot. U. Schaaf, 2022)

ceglanego o grubości 38 cm²³. Warianty z warstwą stojącego powietrza oraz okładziną wewnętrzną były przede wszystkim zalecane w przypadku stałego zamieszkiwania domu, przede wszystkim dla pomieszczeń użytkowanych, na co dzień²⁴. Zapewniły one dodatkową izolację dźwiękową oraz dawały różne możliwości twórczego projektowania wnętrza, od prostego i wygodnego do bardziej reprezentacyjnego²⁵. W katalogach przedstawiono rysunkowo jednak tylko rozwiązania z poziomymi listewkami i przymocowanymi do nich panelami²⁶.

Konstrukcja stropów nad piwnicą, parterem i piętrem

Stropy nad piwnicą, parterem i piętrem wykonano jako stropy belkowe z drewna iglastego. Belki są ułożone w większych, prostokątnych w rzucie pomieszczeniach w kierunku krótszej ich rozpiętości, to znaczy prostopadle

²³ Zob. między innym Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XVII, s. VII–VIII.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

Il. 7. Wrocław, dawna willa Waltera Hentschela na ul. Chopina 25 z 1924, strop ze ślepym pułapem (fot. U. Schaaf, 2022)

do dłuższych boków. Nad parterem i piętem zastosowano częściowo belki kulawkowe, co umożliwiło wielostronne nadwieszenie piętra i poddasza²⁷, opierające się na dekoracyjnie opracowanych końcówkach belek wystających przed lico ścian. Belkowanie nad piwnicą spoczywa na ceglanych murach obwodowych i działowych piwnicy; belkowania nad parterem i piętem na ścianach wieńcowych z bali. Przekrój belek stropowych nie jest ujednolicony i prawdopodobnie został uzależniony od rozpiętości, które belki muszą pokonać. Ich przekrój wynosi na przykład nad przedpokojem piętra 70x170 mm, natomiast nad pokojem muzycznym i pokojem panów 120x170 mm.

W pomieszczeniach piwnicznych wszystkie stropy są otynkowane. Częściowo widać, że jest to tynk na trzinie przymocowanej drutami. Szczegółów konstrukcji stropu nie rozpoznano z powodu braku dostępu.

Stropy nad parterem i piętem są stropami ze ślepym pułapem (il. 7). Pułap ten opiera się na listewkach o przekroju 25x40 mm, przebitych gwoździami do boków belek stropowych. Sam pułap jest albo wykonany z pojedynczych,

²⁷ Belkowanie stropu nad piwnicą jest przedstawione w projekcie budowlanym; brak pełnego dostępu do belkowania stropu nad parterem i piętem uniemożliwił uchwycenie lokalizacji wszystkich belek stropowych oraz wszystkich szczegółów konstrukcji stropów.

Il. 8. Wrocław, dawna willa Waltera Hentschela na ul. Chopina 25 z 1924, strop z dolnym pułapem płytowym listowo-kasetonowym (fot. U. Schaaf, 2022)

połączonych ze sobą na pióro i wpust desek obrobionych piłą mechaniczną o grubości około 18 mm i szerokości około 140 mm, albo z prefabrykowanych już wcześniej paneli. Panele te składają się z takich samych desek, ale deski każdego panelu trzymają się razem dzięki dwóm wzdłużnym listewkom (25x40 mm) przybitym gwoździami do nich od dołu panelu. Ich zastosowanie przyspieszył proces montażu. Na pułapie ułożono warstwę izolacyjną (papa bitumiczna), którą wygięto po bokach do góry. Przestrzeń między ślepym pułapem, ewentualnie izolacją, i powłką (górnym pułapem) wypełniono masą żużlową stanowiącą materiał ciepłochronny i tłumiący dźwięk.

Sama powłoka na belkach stropowych to deski o grubości około 25 mm i szerokości około 120 mm. Są one strugane maszynowo i połączone ze sobą na pióro i wpust.

Do belek stropowych dobity od dołu pułap (dolny pułap), ponownie w postaci desek połączonych ze sobą na pióro i wpust. Ich grubość to około 18 mm i szerokość to około 140 mm. Przestrzeń między dolnym i środkowym pułapem jest dodatkowo wypełniona masą z szatkowanego papieru

II. 9. Wrocław, dawna willa Waltera Hentschela na ul. Chopina 25 z 1924, strop z dodatkową izolacją dźwiękową pomiędzy belkami i powalę (fot. U. Schaaf, 2022)

II. 10. Wrocław, dawna willa Waltera Hentschela na ul. Chopina 25 z 1924, więźba płatwiowa dwustolcowa (fot. U. Schaaf, 2022)

i innych dodatków²⁸, która polepsza izolację cieplną, istotną w przypadku pomieszczeń mieszkalnych.

W większości pomieszczeń istnieje prosty pułap deskowy, przy czym ponownie fazowano krawędzie desek, co podkreśla ich układ. W jadalni na parterze wzbogacono ten układ przez dodatkowe deski ułożone w kierunku poprzecznym do podstawowego pułapu deskowego. Deski te imitują wystające przed lico pułapu belki stropowe. Kolejnym wariantem jest pułap płytowy listowo-kasetonowy²⁹, który występuje jednak jedynie przy stropie

²⁸ Dokładnego składu tej masy nie analizowano w ramach wstępnych badań. Wydaje się ona być łatwopalna i dlatego powstaje pytanie, czy dodatkowo nasączono ją jakimś środkiem ognioochronnym.

²⁹ Są to prawdopodobnie płyty lignatowe (płyty włókiennisto-cementowe zawierające azbest – „asbesthaltige Faserzement-Bauplatte”). Rozwiązanie z takimi płytami omawiano między innym w Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XVII, s. IX.

nad pokojem muzycznym (il. 7). Strop ten jest wyjątkowy jeszcze w innym aspekcie: na izolację cieplną z masy żużlowej umieszczoną między belkami stropowymi ułożono dodatkową kilkucentymetrową warstwę wełny mineralnej (o kolorze brązowym), a na samych belkach stropowych cienkie paski z wełny mineralnej (o kolorze białym). Na tych warstwach leży miękka płyta o grubości około 12 mm, a na nich dopiero deski podłogowe (il. 9). Konstrukcja ta świadczy o świadomym polepszeniu izolacji dźwiękowej nad pokojem muzycznym.

Konstrukcja stropów stosowanych w willi Hentschela zasadniczo nie odbiega od rozwiązań propagowanych w katalogach firmy Christoph & Unmack³⁰. Nawet rozwiązania z deskami imitującymi belki stropowe (vorgeblendete Balken) oraz z płytami listowo-kasetonowymi są w niektórych katalogach omawiane³¹. Natomiast konstrukcja z polepszoną izolacją dźwiękową nad pokojem muzycznym jest rozwiązaniem niestandardowym.

Wieżba dachowa

Obwodowe ściany wieńcowe piętra willi Hentschela, na których opiera się konstrukcja dachu, są ścianami kolankowymi sięgającymi mniej więcej do wysokości 1,5 m. Jedynie w obrębie szczytów (zachodniego, północnego i południowego) i lukarny (po stronie wschodniej) ściany wieńcowe obejmują całą wysokość piętra. Rozwiązanie to propagowała firma Christoph & Unmack nie tylko z powodów ekonomicznych, ale i także architektonicznych³².

Piętro wieńczy dach wielospadowy z lukarną (halbes Kreuzdach mit liegender Schleppgaube). Występ dachu zarówno przy okapie, jak i w szczytach jest duży, wynosi około kilkudziesięciu centymetrów. Rozwiązanie to chroni nie tylko elewacje o konstrukcji wieńcowej przed opadami deszczowymi, ale podkreśla pozytywnie całokształt architektoniczny, jak podkreślono w różnych katalogach firmy Christoph & Unmack³³.

Wieżba dachowa to zasadniczo konstrukcja płatwiowa dwustolcowa (o stolcach stojących – il. 10), usztywniona częściowo kleszczami powyżej

³⁰ Zob. m.in. Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XIII, b.n.s.; Christoph & Unmack, *Holzhäuser*, katalog XXIII, s. VII–IX; Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XVII, s. VII–VIII.

³¹ Zob. m.in. Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XIII, b.n.s.; Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XVII, s. VIII–IX.

³² Ibidem.

³³ Zob. m.in. Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XIII, b.n.s.

środkowej płatwi ram stolcowych oraz uzupełniona w obrębie lukarny dodatkową ramą stolcową.

Podczas pożaru w 2018 roku strop nad piętrem uległ częściowemu zniszczeniu, a cała konstrukcja dachowa została mocno zwęglona, co uniemożliwiło przeprowadzenie szczegółowej analizy zastosowanej w niej techniki budowlanej. Wstępne badania wykazują jednak, że elementy drewniane ram stolcowych połączono ze sobą z reguły złączami czopowymi zabezpieczonymi kołkami drewnianymi, a krokwie z płatwiami na wręby jednostronne. Jedynie przy połączeniu kleszczy użyto złącz śrubowych. Elementy konstrukcyjne więźby zostały obrobione piłą maszynową.

Połącze dachowe pokryto w całości karpiówką. Pokrycie to, z powodu swojego ciężaru, obciążyło dodatkowo ściany wieńcowe niższych pięter i zapewniło przez to jeszcze lepszą szczelność przy połączeniu ze sobą poszczególnych bali. Christoph & Unmack proponowała stosowanie pokrycia ceramicznego obok pokrycia z papy bitumicznej, słomy, drewna, łupka, eternitu i innych materiałów. Przekroje elementów konstrukcyjnych więźby dachowej musiały jednak być dostosowane do pokrycia ceramicznego, a jego wykonanie nie dało się prefabrykować, lecz jedyne wykonywać na miejscu budowy³⁴.

Drzwi, okna, okiennice i żaluzje, schody i inne elementy wykończeniowe

Analiza stolarki drzwiowej wykazała, że ilość skrzydeł drzwiowych, ich konstrukcja oraz ich dekoracja są dostosowane za każdym razem do funkcji, którą miały spełniać. Najprostsze drzwi wewnętrzne prowadzą do pomieszczeń gospodarczych w piwnicy. Są to drzwi jednoskrzydłowe, deskowo-listowe z zastrzałami³⁵.

Większość drzwi wewnętrznych, prowadzących do pomieszczeń mieszkalnych na parterze i na piętrze, to drzwi jednoskrzydłowe, ramowo-płycinowe, trój- lub czteropłycinowe. Wyjątkowe rozwiązanie wykazują drzwi prowadzące na parterze z przedsionka do korytarza – dwuskrzydłowe, wahadłowe, ramowo-płycinowe, wielopłycinowe z prześwitami szklonymi – oraz drzwi na parterze pomiędzy dwoma pokojami reprezentacyjnymi, pokojem dla panów

³⁴ Zob. m.in. Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XIII, b.n.s., Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XVII, s. VIII.

³⁵ Na obecnym etapie badań jednak nie wiadomo, czy firma Christoph & Unmack prefabrykowała także drzwi dla masywnej piwnicy, czy zostały one wykonane na miejscu.

Il. 11. Wrocław, dawna willa Waltera Hentschela na ul. Chopina 25 z 1924, drzwi wewnętrzne, czteroskrzydłowe, ramowo-płycinowe ze szkolonymi prześwitami (fot. U. Schaaf, 2022)

Il. 12. Wrocław, dawna willa Waltera Hentschela na ul. Chopina 25 z 1924, drzwi zewnętrzne, ramowo-płycinowe, zdwojone ze szklonym prześwitem (fot. U. Schaaf, 2022)

oraz jadalnią – które są czteroskrzydłowe, ramowo-płycinowe, wielopłycinowe ze szklonymi prześwitami o stylistyce ekspresjonistycznej (il. 11)³⁶.

Drzwi zewnętrzne wykonano zasadniczo jako ramowo-płycinowe, ale są one, w odróżnieniu od drzwi wewnętrznych, zdwojone, co zapewniało lepszą izolację. Drzwi zewnętrzne prowadzące do pomieszczeń gospodarczych w piwnicy są dwuskrzydłowe, trójpłycinowe o wzorze jodełkowym od zewnątrz. W zbliżonej konstrukcji wykonano główne drzwi wejściowe, z tą różnicą, że są one jednoskrzydłowe i mają dodatkowy prześwit szklony, który doświetlał przedpokój (il. 12). Drzwi zewnętrzne do dawnej loggii na parterze oraz do loggii na piętrze wykonano jako jednoskrzydłowe z nadświetlem,

³⁶ Drzwi te, żeby dały się maksymalnie otwierać, mają nawet klamki do składania.

Il. 13. Wrocław, dawna willa Waltera Hentschela na ul. Chopina 25 z 1924, okno zespolone, dwupoziomowe, trójdzielne (fot. U. Schaaf, 2022)

wielopłycinowe z prześwitami szklonymi zapewniającymi dobre oświetlenie pomieszczeń mieszkalnych. Celem ich zabezpieczenia i przesłonięcia zostały one dodatkowo opatrzone w dwuskrzydłowe „okiennice”.

Drzwi ramowo-płycinowe, zarówno pojedyncze, jak i zdwojone, mieściły się w standardowej ofercie firmy Christoph & Unmack, ale katalogi z wzorcowymi domami o konstrukcji wieńcowej z okresu budowy willi Hentschela milczą na temat drzwi z prześwitami szklonymi, wahadłowymi lub wieloskrzydłowymi³⁷. Prawdopodobnie wykonano je tak jak dwuskrzydłowe „okiennice” (Schutztüren), za zwykłą cen.

Tak jak w przypadku drzwi, również konstrukcja, wielkość i podział okien były uzależnione od funkcji pomieszczeń, w których były zlokalizowane. W pomieszczeniach piwnicznych dominują pojedyncze okna krosnowe, jedno-

³⁷ Zob. m.in. Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XIII, b.n.s.; Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XVII, s. X. Nie wiadomo, czy Christoph & Unmack wykonywał także wspomniane drzwi deskowo-listowe dla murowanej piwnicy, skoro nie była prefabrykowana.

Il. 14.

Wrocław, dawna willa Waltera Hentschela na ul. Chopina 25 z 1924, okno skrzynkowe z oszkleniem witrażowym (fot. U. Schaaf, 2022)

poziomowe, dwudzielne obok okien skrzynkowych jednokrosnowych o takim samym podziale³⁸.

W pomieszczeniach mieszkalnych parteru i piętra użyto przeważnie okien zespolonych mających lepsze właściwości izolacyjne. Występują one jako dwupoziomowe, jedno-, dwu- lub trójdzielne (il. 13). Małe okienka o ekspresjonistycznych formach, między innymi w toalecie na półpiętrze, wykonano jedynie jako skrzynkowe, ale za to z oszkleniem witrażowym po stronie zewnętrznej (il. 14). Do standardowych okien prefabrykowanych przez firmę Christoph & Unmack stosowanych w domach o konstrukcjach wieńcowych należały jedynie okna skrzynkowe³⁹. Okna zespolone zalecano wprowadzić w przypadku „lepszyc” pomieszczeń (*bessere Räume*), ale za ich wykonanie pobierano dodatkową opłatę⁴⁰.

³⁸ Ponownie na obecnym etapie badań nie wiadomo, czy okna dla masywnej piwnicy zostały prefabrykowane w firmie Christoph & Unmack w Niesky, czy na miejscu. Zaznaczyć w tym kontekście należy, że w porównaniu z oknami wyższych kondygnacji wykazują odmienną konstrukcję, ale identyczny detal.

³⁹ Zob. m.in. Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XIII, b.n.s.; Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XVII, s. X.

⁴⁰ Ibidem.

Il. 15. Wrocław, dawna willa Waltera Hentschela na ul. Chopina 25 z 1924, okiennice o konstrukcji ramowo-płycinowej z górnymi żaluzjami (fot. U. Schaaf, 2022)

Część okien w piwnicy zabezpieczono wewnętrznymi okiennicami o konstrukcji deskowo-szpungowej. Natomiast na parterze i piętrze stosowano w większości przypadków zewnętrzne okiennice o konstrukcji ramowej z pełnymi płycinami na dolnym oraz żaluzjami na górnym poziomie (il. 15), zapewniające cyrkulację powietrza nawet w przypadku zastąpienia okien. Są to okiennice przesuwne z dolną metalową i górną drewnianą prowadnicą. Jedynie w oknach wykuszu w pokoju muzycznym, gdzie z powodu jego trójbocznego zamknięcia nie można było stosować okiennic przesuwnych na poziomych prowadnicach, wykorzystano typowe zewnętrzne żaluzje do podciągania i zawijania na pionowych prowadnicach. Ich wykonanie wiązało się z narzutem cenowym⁴¹.

Wewnętrzne drewniane schody z parteru na piętro wykonano jako dwubiegowe łamane z zakrętem i podestem (z którego prowadzą drzwi do toalety na półpiętrze) oraz z balustradą o balaskach deskowych po jednej i okrągłą poręczą po drugiej stronie (il. 16), a schody z piętra na strych

⁴¹ Zob. m.in. Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XIII, b.n.s.; Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XVII, s. X.

Il. 16.

Wrocław, dawna willa Waltera Hentschela na ul. Chopina 25 z 1924, schody dwubiegowe, łamane z podestem (fot. U. Schaaf, 2022)

jako jednobiegowe łamane z zakrętem zabiegowym. W obu przypadkach są to schody policzkowe o stopnicach wpuszczanych, względnie wsuwanych. Przestrzeń poniżej schodów wykorzystano jako schowek zamykany drzwiami ramo-płycinowymi⁴².

Przestrzenie pod skośnymi sufitami na piętrze, ale także po jednym boku drzwi czteroskrzydłowych na parterze, wykorzystano na szafy wbudowane (wnękowe) z drzwiami ramowo-płycinowymi prefabrykowanymi przez firmę Christoph & Unmack (il. 17)⁴³.

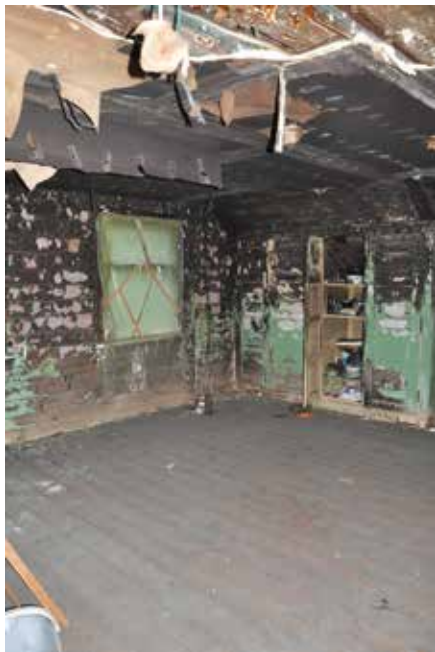
Malowanie zewnętrzne i wewnętrzne drewnianego domu wykonano na miejscu, na własny koszt inwestora budowlanego⁴⁴.

Podczas badań architektonicznych zauważono, że ściany zewnętrzne loggii na piętrze (il. 18), okna i okiennice były malowane kryjącą farbą o różnych

⁴² Konstrukcja schodów i rozwiązania schowków Christoph & Unmack omawiała w różnych katalogach prefabrykowanych domów; por. m.in. Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XVII, s. IX–X; Schody z piwnicy na parter – także jednobiegowe łamane z zakrętem zabiegowym – są schodami maszynowymi nieprefabrykowanymi przez Christoph & Unmack, lecz wykonanymi na miejscu.

⁴³ Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XIII, b.n.s.; Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XVII, s. X; Christoph & Unmack, *Wohnhäuser*, katalog XVIII, s. 7.

⁴⁴ Ibidem.

Il. 17. Wrocław, dawna willa Waltera Henschela na ul. Chopina 25 z 1924, szafy wbudowane z drzwiami ramowo-płycinowymi (fot. U. Schaaf, 2022)

Il. 18. Wrocław, dawna willa Waltera Henschela na ul. Chopina 25 z 1924, ściany łodzia z resztkami farb o różnych kolorach (fot. U. Schaaf, 2022)

kolorach. Kryjące farby odkryto także na ścianach i na stolarkach wewnątrz willi Henschela. Kwestia pierwotnej kolorystyki wymaga szczegółowych badań stratygraficznych, ale już na etapie badań wstępnych wiadomo, że powierzchnie drewniane zabezpieczono nie tylko niekryjącymi impregnatami. Christoph & Unmack poleciła niekryjący środek do impregnacji drewna na zewnątrz tak, żeby rysunek słoików został widoczny, ewentualnie z żółtym lub zielonym lazurem. Proponowała również, żeby ściany od wnętrza bejcować lub malować z zachowaniem widocznego układu słoików. Podkreśliła jednak także, że zastosowanie kryjącej farby w dowolnym kolorze jest możliwe i zalecane szczególnie w przypadku detalu architektonicznego⁴⁵.

⁴⁵ Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XIII, b.n.s.; Christoph & Unmack, *Blockhäuser*, katalog XVII, s. XII.

Podsumowanie

Badania historyczno-architektoniczne miały na celu analizę dziejów budowy oraz techniki budowlanej stosowanej do prefabrykacji i budowy przez firmę Christoph & Unmack willi Waltera Hentschela. Analiza zastanej materialnej substancji willi oraz studium historyczne wykazały, że wzniesiony w 1924 roku dom przetrwał bez większych zmian do dziś. Wynik ten nie odnosi się jedynie do konstrukcji ścian wieńcowych i stropów, lecz także do stolarki drzwiowej i okiennej, okiennic i żaluzji, podłóg i sufitów, schodów oraz innych elementów wykończeniowych, co czyni go wyjątkowym przykładem, wartym objęcia ochroną.

Technika użyta do prefabrykacji willi okazała się w wielu przypadkach bardzo przemyślana i pionierska, gwarantująca tanie koszty, szybki czas wykonania i długą trwałość. Budowla ucierpiała w wyniku pożaru w 2018 roku, jednak gdyby nie ten fakt mogła dalej nieprzerwanie pełnić swoją funkcję.

Zastosowana w willi Waltera Hentschela technika jest typowa dla prefabrykacji stosowanej przez firmę Christoph & Unmack, co potwierdza choćby porównanie jej z katalogami reklamowymi. Jednocześnie wpisuje się w wykreowany przez firmę w pierwszej połowie XX wieku trend i stosowaną przez nią na szeroką skalę produkcję budynków mieszkalnych o konstrukcji wieńcowej.

Abstract

The former villa of Walter Hentschel at 25 Chopin Street in Wrocław, prefabricated by Christoph & Unmack. Its construction history and building technique in the light of architectural research.

From the end of the 19th to the mid-20th century Christoph & Unmack was the most significant German company of international significance dealing with the prefabrication of wooden buildings of various structures and functions.

One of Christoph & Unmack's prefabricated wooden residential houses is the former villa of the merchant Walter Hentschel, located at 25 Chopin Street in Wrocław since 1924. The villa survived the Second World War, but was partially destroyed by a fire in 2018, which exposed the construction of the walls and ceilings in many places. This situation and the currently vacant building created opportunities for a detailed analysis of the existing material

substance. This analysis, supplemented by a historical study, was carried out in two main aspects: the history of its construction, and the construction technique used for the prefabrication of the coping structure.

Research has shown that the villa has largely retained its original state. This applies not only to the construction of the coping walls and ceilings, but also to door and window joinery, shutters and blinds, floors and ceilings, stairs, and other finishing elements, making the villa probably an exceptional example, and worth protecting.

The technique used for the prefabrication of the villa turned out to be in many cases very well considered and pioneering, guaranteeing low costs, a short building time, and long durability, and which suffered only as a result of the fire in 2018. This technique, as shown by a comparison with Christoph & Unmack's advertising catalogues, is typical of the company's large-scale prefabrication of log cabin residential buildings in the first half of the 20th century.